

Марія КОСТИК

БОРОТЬБА ЗА АВСТРІЙСЬКУ СПАДЩИНУ. ЧЕСЬКИЙ ПОХІД КНЯЗЯ ДАНИЛА

У статті досліджується участь галицько-волинського князя Данила та його сина Романа у боротьбі за Австрійську спадщину в середині XIII ст. Висвітлюються передумови та причини чеського походу Данила у червні-серпні 1253 року, особливості битви русько-польського війська біля Опавської фортеці, результат русько-чеської війни. Боротьба Данила Романовича за спадщину Бабенбергів відбувалася у контексті міждержавних зв'язків європейських володарів, династичних стосунків та впливу Папи Римського на західноєвропейську та східну політику. Встановлено, що активна зовнішня політика Данила Романовича була спрямована на створення безпеки своїй державі у тогочасному світі, підняття свого престижу на міжнародній арені. Галицько-волинський князь, готуючись до війни з монголами, намагався добитися підтримки європейських володарів. Проте обидва союзники Данило Романович та Бела IV переслідували різні цілі, а залучені ними польські князі злегка саботували їх заходи, побоюючись надмірного посилення сусідів. Незважаючи на те, що Романові Даниловичу не вдалося утвердитися на австрійському престолі, він відразу ж отримав компенсацію у вигляді Новогрудського князівства, а сам Данило – нових союзників, з яких потенційно найважливішими були Папа Римський і литовський король Міндовг. І все ж проблема ця надалі залишається дискусійною.

Ключові слова: Австрійська спадщина, європейська політика, коаліція, військовий похід, Опавська битва, результат військової кампанії.

Незважаючи на численну літературу, присвячену боротьбі за Австрійську спадщину¹, участь у цій війні галицько-волинського князя Данила Романовича досліджена явно недостатньо. Історики сперечаються стосовно мотивів цієї війни. Володимир Пашуто тільки підкреслив розуміння літописцем важливості цієї війни². На ординську загрозу і можли-

¹ Norbert Mika. Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278. (Racibórz, 2008), 136 s. Быблыографію проблеми див.: Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*. (Львів, 2015), 423.

² Владимир Пашуто. *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. (Москва, 1950), 258.

вість сховати тут родину, посадивши сина на австрійський престол, вказували Іваном Крип'якевич³ та Маріуш Барніцький⁴, а Микола Котляр, навіть, вважає, що Данило Романович мав намір створити спільну русько-австрійську державу і в цілому негативно оцінював участь князя у цій боротьбі⁵. За Даріушем Домбровським галицько-волинський князь брав участь у цій боротьбі вимушено під впливом і в інтересах угорського короля Бели IV⁶. На родинні зв'язки між Бабенбергами і Романовичами, а також особливості стосунків між Данилом Романовичем і Белою IV, які змусили останнього підтримати кандидатуру Романа Даниловича на австрійський престол, звернув увагу Леонтій Войтович⁷. Безперечно, що боротьба Романовичів за спадщину Бабенбергів була не випадковістю, крім всього іншого Данило Романович, готуючись до боротьби з монголами, шукав опори на Заході⁸.

Ще наприкінці 1236 або на початку 1237 року німецький цісар Фрідріх II Гогенштауфен пішов війною на австрійського та штірійського герцога Фрідріха II Войвоначого фон Бабенберга. Австрійський герцог постійно зачіпався з сусідами, ворогував з Белою IV, оскільки останній претендував на деякі його землі. Літописець зазначив, що князь Данило з братом Васильком мав намір допомогти герцогові, бо Бела підтримував тоді князя Михайла Всеволодовича та його сина Ростислава, котрі сиділи в Галичі. Але Бела запросив Данила і Василька “на честь” і зумів не допустити цього союзу: “Даниль же в то время шель баше со братомъ своимъ . Оугры ко королеви . бѣ бо звалъ его на чѣсть . в то время пошелъ баше . Фридрихъ цѣрь . на гѣрцика воиноу . и восхотѣста ити . Даниль со братомъ Василкомъ . гѣрцикови во

³ Іван Крип'якевич. *Галицько-Волинське князівство*. (Львів, 1999), 117.

⁴ Mariusz Bartnicki. *Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264*. (Lublin, 2005), 188–189.

⁵ Николай Котляр. *Дипломатия Южной Руси*. (Санкт-Петербург, 2003), 140.

⁶ Dariusz Dąbrowski. *Stosunki pomiędzy Romanowiczami a królem Węgier Belą IV i niektórymi książętami polskimi w latach 1235-1240. Княжа доба: історія і культура*. Вип. 1. (Львів, 2007), 83–87.

⁷ Леонтій Войтович. *Король Данило Романович: політик і полководець. Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі* (Матеріали міжнародної наукової конференції, 29-30 листопада 2007 р. Львів). (Львів, 2008), 80–81; Його ж. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*. (Львів, 2015), 421–427.

⁸ Іван Крип'якевич. *Галицько-Волинське князівство*. (Львів, 1999), 129.

помощь . королеви же возбранившоу има”⁹.

Данило і Василько Романовичі допомагали австрійському герцогові з родинних мотивів. Вони по своїй матері доводились Фрідріху Войовничому двоюрідними братами. А під час окупації австрійських земель військами німецького імператора і його союзників Данило і Василько були в сусідній Угорщині і звідти вели переговори з імператором Фрідріхом II про долю своїх австрійських родичів¹⁰. Мати герцога Фрідріха II Бабенберга, як і її сестра – друга дружина Романа Мстиславича, тривалий час була регентшею і визначала політику Австрії. Обидві вони сприяли зближенню взаємних інтересів. Тому й австро-угорські війни співпадають із загостренням стосунків Романовичів з Угорщиною. Крім політичних вигод у союзі не останню роль відігравали й родинні зв’язки¹¹.

Олександр Майоров висунув гіпотезу, що спочатку Данило і Василько Романовичі мали намір стати на захист австрійського герцога Фрідріха Войовничого. Але німецький імператор Фрідріх II заплатив 500 марок срібла руським послам як компенсацію за втрати в зв’язку з походом Романовичів в Австрію, а також як нагороду за відказ від підтримки австрійського герцога і перехід на сторону німецького імператора¹². Але на рішення Романовичів перейти на сторону імператора могла вплинути позиція угорського короля Бели IV, який був противником Фрідріха Войовничого. Розриву відносин Романовичів з австрійським герцогом на початку 1237 року сприяло й перехоплення у 1235 році Фрідріхом Войовничим дарів, які відправив “герцог Русі” німецькому імператорові. О. Майоров вважає, що відправником тих дарів був Данило Романович. Окрім цього Фрідріх Войовничий переслідував свою матір Федору Ангеліну і вона втекла з Австрії. Про ці події могла довідатися її двоюрідна сестра, княгиня Єфросинія галицька, мати

⁹ Ипатьевская летопись. *Полное Собрание Русских Летописей*. Т. 2. (Санкт-Петербург, 1908), 776.

¹⁰ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII-XIII вв.* (Санкт-Петербург, 2011), 658.

¹¹ Леонтій Войтович. Король Данило Романович: політик і полководець, 80; Його ж. Угорська політика галицьких князів часів Данила Романовича (1205–1264 рр.). *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 7-8 листопада 2013 року. (Галич, 2013), 11; Його ж. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 420.

¹² Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 658–659.

Данила і Василька Романовичів. Дари руського князя німецькому імператорові могли відправити в той час, коли до нього звернулася за захистом австрійська герцогиня-вигнанка¹³.

15 червня 1246 року герцог Фрідріх II Войовничий загинув у битві з угорським військом на річці Лейті від руки “короля Русі”, який брав участь у цій битві й хоробро бився на боці угорців¹⁴. Під 1246 роком в Густинському літопису є повідомлення про те, що угорський король Бела мав битву з ракуським князем Фрідріхом і запросив на допомогу Данила: “...Данило ж, прийшовши із руськими і татарськими полками, кріпко бився з німцями, доки не переміг їх і Фрідріха не вбив”¹⁵. Іпатіївський літопис розповідає, що під час битви на Лейті герцог Фрідріх II переміг Белу IV, але був убитий своїми боярами в бою: “По оубьеньи же герьцюковъ рекомаго . Фридриха бивса удолѣ королеви Оугорьскомоу . и оубьень быс ѿ своїх боаръ во брани”¹⁶. Літописець не згадує про участь в битві Данила Романовича. О. Майоров, проаналізувавши руські й австрійські джерела, припускає, що русичів міг очолювати галицько-волинський князь Данило Романович, який уже в 1240 році користувався титулом короля в німецького імператора Фрідріха II¹⁷.

Більшість дослідників вважають, що “королем Русі”, який брав участь у битві на річці Лейті, був Ростислав, син чернігівського князя Михайла Всеволодовича і зять Бели IV¹⁸. Львівські історики Володимир Александрович і Леонтій Войтович використовують пізніші чеські й угорські перекази про те, що герцог Фрідріх II під час битви опинився в гущі воїнів дружини Ростислава Михайловича, і відстоюють версію, що цим

¹³ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 659–663.

¹⁴ Леонтій Войтович. Король Данило Романович: політик і полководець, 80; Андрій Федорук. Битви за спадщину династії Бабенбергів (1246–1278 рр.) у контексті військової діяльності правителів Галицько-Волинської Русі. *Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні та Європі*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 27-28 жовтня 2016 року. (Галич, 2016), 332.

¹⁵ Густинський літопис. Упоряд. і пер. В. Кречотень. *Збірник козацьких літописів*. (Київ, 2006), 102.

¹⁶ Ипатьевская летопись, 820.

¹⁷ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 667–670.

¹⁸ Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. 3, 68. Леонтій Войтович. *Король Данило Романович: політик і полководець*, 80–81; Віктор Мандзяк. Ростислав Михайлович – “Дух Galiciae et imperator Bulgarorum”. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 5. (Львів, 2011), 139.

королем міг бути тільки князь Ростислав Михайлович¹⁹. Андрій Федорук не вдаючись у дискусію, хто саме з руських князів брав участь у битві, розглянув віршований роман маршала Штірії лицаря-міннезінгера Ульріха фон Ліхтенштейна “Служіння дамам”²⁰. Ульріх фон Ліхтенштейн інформацію черпав від свого родича Генріха фон Ліхтенштейна, який був учасником битви на річці Лейті²¹. А. Федорук пише, що австрійський герцог Фрідріх загинув на самому початку бойового зіткнення від зброї руських воїнів і його смерть спочатку навіть не була помічена австрійцями, а сама битва мала традиційний лицарський характер, в якій «король Русі» і «загін руських» билися згідно з усіма встановленими європейськими правилами²².

По смерті Фрідріха II Бабенберга австрійський престол зайняв принц Владислав, син чеського короля Вацлава I, одружений з племінницею герцога Гертрудою. Владислав помер 3 січня 1247 року і німецький імператор Фрідріх II об’явив Австрію і Штірію виморочним леном, який належить йому. Навесні 1247 року він направив в Австрію імперського намісника Оттона фон Еберштейна, який не справився зі своїми завданнями і через деякий час повернувся назад. В кінці 1247 року військо імператора Фрідріха II вторглося в Австрію і зайняло Відень. Вдовиця герцогиня Гертруда і її сторонники втекли в Угорщину й звернулися за захистом до Папи Інокентія IV. На початку 1248 року Папа визнав Гертроду єдиною законною наступницею австрійського престолу і звернувся з проханням до європейських правителів прийняти її під свою опіку²³.

Угорський король Бела IV готувався до боротьби за австрійську спадщину. Він здійснив кілька безуспішних походів в Австрію і тоді покликав на допомогу галицького князя Данила Романовича. Влітку 1248 року Данило вирушив до міста Пожга (літописна назва Братислави, угорська назва – Пожонь, німецька – Прессбург). Науковці в своїх дослідженнях прийшли до різних гіпотез і пропонують датувати цей похід в період з 1247 по 1252 рік. М. Грушевський вважав, що похід Данила з військом на переговори з Белою Бела IV і німецькими послами

¹⁹ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*. (Біла Церква, 2013), 133.

²⁰ Андрій Федорук. Битви за спадщину династії Бабенбергів, 333.

²¹ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 133.

²² Андрій Федорук. Битви за спадщину династії Бабенбергів, 333.

²³ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 664.

відбувся влітку 1248 року, і не пізніше першої половини 1249 року, бо в другій половині того року Відень був у руках другого чоловіка Гертруди Германа V фон Церінгена, маркграфа Баден²⁴. Таку ж думку підтримують Петро Грицак²⁵, Броніслав Влодарський²⁶, Олександр Майоров²⁷. Володимир Александрович, Леонтій Войтович, Олексій Мартинюк вважають, що зустріч у Пожоні відбулася 1252 року²⁸.

Прибувши до Пожоні, Данило Романович зустрівся з Бєлою IV і німецькими послами, які мали обговорювати справу австрійської спадщини. Угорський король з німецькими послами виїхав назустріч Данилові Романовичу. Німці дивувалися руським полкам, а саме зброї татарській, бо коні були в личинах і в попонах шкіряних, а люди — в латах. Літописець занотував наступне: “Нѣмци же диващєса в ружьѡ Татарскомоу бѣша бо кони в личинахъ . и в коарѣхъ кожаныхъ . и людєе во арыцѣхъ . и бѣ полковъ его свѣтлость велика . ѡ в ружьѡ блистающаєса . самъ же ѣха подлѣ корола . по вбычаю Роускоу бѣ бо конь под нимъ дивленію подобень . и сѣдло ѡ злата . жьжена . и стрѣлы и сабла златомъ оукрашена . иными хитростьми . ажеже дивитиса . кожихъ же вловира Грѣцького . и кроуживѣи златыми плоскими шшитъ . и сапози зеленого хьза шити золотомъ”²⁹. І коли німці дивилися і дивувалися, сказав йому король: “...не взалъ быхъ тьсаше серебра за то вже еси пришель . вбычаемъ Роускимъ вѣщѣ своихъ”³⁰. Літописець не говорить нічого про чисельність війська. Але, оскільки Бєла був дуже вдячний Данилові за його полки, а німці дивувалися, припускаємо, що галицький князь мав велике і добре озброєне військо.

На думку В. Александровича та Л. Войтовича, Данило Романович запозичив у монголів спорядження воїна, яке було дешевше ніж руське, але не менш ефективне. Він замінив дороги

²⁴ Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. 3, С. 74, прим. 3.

²⁵ Петро Грицак. *Галицько-Волинська держава*. (Нью-Йорк, 1958), 90.

²⁶ Bronisław Włodarski. *Polska i Rus (1194–1340)*. (Warszawa, 1966), 140.

²⁷ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 665.

²⁸ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 136. Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 422; Алексей Мартинюк. “Немци же диващєса оружию татарскому”: с кем и когда встречался Даниил Романович в Пожоні? *Русь и Центральная Европа в XI–XIV веках*. Материалы V международной научной конференции, Спешская капитула, 16–18 октября 2014 г. / Ред.: Виталий Нагирный и Адам Мэсаркин . Colloquia Russica. Серия I. Т. 5. (Краков–Братислава, 2015), 153–159.

²⁹ Ипатьевская летопись, 814.

³⁰ Там само, 814.

пластинчасті та лусковидні панцирі на зразок монгольських “хатагу дегел” і “чаргах”, коли на м’які матеріали (шкіру, хутро, цупку тканину) кріпилися або одягалися пластини-нагрудники (кюрче), наплічники та інші елементи. Для захисту коней використовували металеві “личини” для голови та шкіряні “кояри” для тулуба, які іноді підсилювалися набірними пластинами. Тому галицько-волинське військо зовні стало схожим на монгольське³¹. І. Возний та А. Федорук вважають, що Данило під час зустрічі з німецькими послами й угорським королем у Пожоні навмисно продемонстрував своїм політичним опонентам і партнерам справжній військовий парад своїх вершників у екзотичному захисному озброєнні та нетиповому спорядженні для їхніх коней, які справили на усіх присутніх неабияке враження. Усе це також свідчило про наявність у волинського князя численного прошарку кінних воїнів, близьких за “технологічними ознаками” до європейських лицарів, з якими вони повинні були зіткнутися у майбутньому в збройній боротьбі за австрійську спадщину³².

Літописець розповідає, що велика спека була в той день і Данило відпросився в Бели у своє шатро. Тоді Бела провів його до свого намету, сам роздягнув його і зодягнув у свій одяг: “...и просиса оу него въ станъ . зане знои бѣ великъ . днѣ того внъ же а и за роукоу . и веде его в полатоу свою . и самъ соволочашеть еѣ . и вблачашеть и . и во порты своѣ . и такоу чѣть творашеть емоу”³³. Угорський король вчинив честь Данилові й галицько-волинський володар повернувся додому. Про результати переговорів літописець не повідомляє.

На думку О. Майорова, Бела IV міг вести переговори про долю австрійського престолу з імператором Фрідріхом до того часу, коли новим герцогом фактично став баденський маркграф Герман V. Папа Іннокентій IV підтримав кандидатуру маркграфа Германа V Церінгена, який став другим чоловіком Гертруди в середині 1248 року³⁴. Герман більше року вів

³¹ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 136; Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 117–118.

³² Ігор Возний, Андрій Федорук. Татарські захисні обладунки і спорядження у кінноті князя Данила Романовича в середині XIII ст. *Галич і Галицька земля. Матеріали науково-практичної конференції. Галич, 25 жовтня 2018 року*. (Галич, 2018), 45–46.

³³ Ипатьевская летопись, 814, 815.

³⁴ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 665.

боротьбу з німецьким імператором і його союзниками. Восени 1249 року Герману і його дружині Гертруді вдалося утвердитися у Відні. М. Грушевський зазначив, що завдяки папі й Гертруді, яка мала підтримку в Австрії, Герман встиг незабаром зайняти тут досить сильне становище³⁵.

Але Герман помер 4 жовтня 1250 року, і частина австрійських баронів та духовенство підтримали чеського королевича, згодом короля Пшемисла II Оттокара. Чеський король Вацлав 12 лютого 1252 року одружив свого наступного сина, маркграфа моравського Пшемисла Оттокара з сестрою Фрідріха II Маргаритою, вдовою німецького короля Генріха VII Гогенштауфена, і таким чином задекларував претензії на австрійський престол³⁶. Олексій Мартинюк пише, що 6 травня 1252 року Папа Римський Інокентій IV підтвердив права Пшемисла і Маргарити на герцогства Австрію і Штірію. Друга спадкоємниця австрійського престолу Гертруда Бабенберг, племінниця Фрідріха Войовничого, звернулася за допомогою до угорського короля³⁷.

Угорський король Бела IV також претендував на Австрію. Оскільки Гертруда, овдовівши, перебувала за велінням папи Інокентія IV під опікою Бели IV, він вирішив видати її за Данилового сина Романа і таким чином втягнути галицького князя у війну за австрійську спадщину. На думку Л. Войтовича, інтереси Данила і Бели IV в австрійському питанні збігалися. Утвердження Романа Даниловича в самому серці Європи ще тісніше б зблизило Данила з європейськими володарями, яких він хотів залучити до боротьби з монголами³⁸.

Польський дослідник Броніслав Влодарський зазначав, що Бела знайшов порозуміння з Гертрудою і підшукав для неї

³⁵ Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. 3, 74.

³⁶ Bronisław Włodarski. *Polska i Rus (1194–1340)*, 140; Леонтій Войтович. Король Данило Романович: політик і полководець, 81; Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 135; Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 421.

³⁷ Алексей Мартынюк. “Немци же дивящєся оружию татарскому”, 152–153; Его же. “Хронографу же нужна есть писати все”, или как Даниил Галицкий не взял Оломоуц, а летописец превратил поражение в победу. *Письменность Галицко-Волынского княжества: историко-филологические исследования*. Jitka Komendova a kol. (Olomouc, 2016), 119.

³⁸ Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 423.

чоловіка³⁹. Літописець пише, що угорський король шукав допомоги, бо “хотѣше прижити землю Нѣмѣцкоюю”⁴⁰. В. Александрович і Л. Войтович вважають, що руський кандидат на австрійському престолі був би щонайменше союзником угорського короля, а за допомогу в його утвердженні Бела IV міг отримати герцогство Штірію⁴¹.

І. Крип’якевич припускає, що Данило в час загрози від ординців планував мати тут резерв для князівської сім’ї, а також, під час його участі у військових і політичних справах Угорщини, Австрії, Чехії, Польщі, міг би оцінити військову потугу цих країн в майбутній боротьбі проти кочовиків⁴².

Участь галицько-волинського князя у європейській політиці підносила авторитет самого володаря як у своїй державі, так і на міжнародній арені. Данило Романович прийняв пропозицію Бели. Весілля Гертруди і Романа відбулося навесні 1252 року в замку Гімберг під Віднем. За угодою Бела IV мав допомагати Романові здобути Австрію⁴³. Після шлюбу з Гертрудою Бабенберг законність претензій Романа визнали представники австрійської еліти, які пізніше звинувачували його у зраді через відмову подальшої боротьби за австрійський престол⁴⁴.

Влітку 1252 року угорський король зі своїми союзниками, серед яких були і руські князі, зробив спробу заволодіти Віднем, але взяти місто не зміг. Він після двохнедільної облоги переправився через Дунай і розташувався в районі Ебенфурта. Оволодівши територіями навколо Вайкерсдорфа і Гімберга, а також між Віднем і Вінер Найштадтом, Бела IV передав їх Романові Даниловичу і його дружині Гертруді, а сам під натиском військ Оттокара повинен був відступити в Угорщину⁴⁵. Белі IV вдалося створити коаліцію князів проти Пшемисла Оттокара. Серед них, окрім Данила Романовича, були польські князі Болеслав Сидливий і Володислав Казимирович, син баварського герцога Оттона II Світлого Генріх XIII (з листопада 1253 року став після смерті батька герцогом Баварії), зять Бели Ростислав Михайло-

³⁹ Bronisław Włodarski. *Polska i Rus (1194–1340)*, 141.

⁴⁰ Ипатьевская летопись, 821.

⁴¹ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 134; Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 421–422.

⁴² Іван Крип’якевич. *Галицько-Волинське князівство*, 129.

⁴³ Ипатьевская летопись, 821.

⁴⁴ Леонтій Войтович. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, 423.

⁴⁵ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 675–676.

вич (княжив у Мачві). Князь Болеслав був одружений з донькою Бели Кунігундою, Генріх – з Єлизаветою, Ростислав – з Анною, а Лев – з Констанцією. А. Мартинюк називає цей союз “коаліцією чотирьох зятів короля”. Оскільки Гертруда була під опікою угорського короля, науковець розглядає Романа Даниловича як п’ятого зятя Бели⁴⁶.

Згідно плану, очевидно, погодженим з угорським королем, Данило мав разом з польським князем Болеславом Стидливим йти походом в Опавську землю. Угорське військо з півдня рухалося до Оломоуца. В Іпатієвському літописі є відомості про те, що Болеслав не дуже хотів йти на війну, але його дружина Кінга, дочка Бели IV, “допомагала Данилові порадами”. Болеслава таки переконали йти у похід. Князь Данило, як зазначає літописець, хотів піти на чехів і заради короля, і слави бажаючи: “Данилови же князю хоташоу . вво короля рад . вво славы хота . не бѣ бо в землѣ Роусѣи первее . иже бѣ воеваль землю . Чьшьскоу”⁴⁷.

Місцем збору військ стало місто Краків. Данилові допомагав син Лев зі своїм військом, прийшла підмога від брата Василька, тисяцького Юрія Домажирича, а також литовські загони. В червні 1253 року з Кракова об’єднана рать вирушила в Опаву. Спочатку війська зупинилися в місті Козлій, що на річці Одрі. Тут до них приєдналися загони опольського князя Володислава Казимировича, онука Мешка Ляскононого. Далі війська вирушили до річки Псини. Князь Данило Романович, його син Лев і опольський князь Володислав стали радитися щодо маршрутів військ. Вони вирішили, що Данило з основною дружиною зі старими боярами і з тисяцьким Юрієм, а також загони Володислава йдуть в Опаву. Князь Лев, Тевтивил, Єдивит і двірський Андрій з рештою війська йдуть спустошити територію противника, відволікаючи його сили від напрямку головного удару. Володислав дав їм проводирів. Проте невдовзі Лев зрозумів, що Володиславові проводирі їх обманюють. Він змінив свій маршрут, вирушивши у лісисті гори, де взяв велику здобич⁴⁸.

З’єднані сили Данила Романовича і Болеслава Стидливого підійшли до Опави. Передовий польський загін вступив у бій з чеським військом, яке виїхало з міста. Чеських воїнів очолював воєвода Андрій. У сутичці поляки зазнали поразки: було багато вбитих і полонених. На думку російського істори-

⁴⁶ Алексей Мартынюк. “Хронографу же нужна есть писати все”, 120.

⁴⁷ Ипатьевская летопись, 821.

⁴⁸ Там же, 822.

ка Сергія Соловйова, невдалий початок битви посіяв сильний страх серед поляків⁴⁹. У польському війську почалася паніка. Тоді Данило показав добрий приклад загонам Болеслава Сидливого, звернувшись до них з промовою: "...почто оужасывааетс не вѣсте ли аѡко война . безъ падшихъ мртвѣхъ не бываетъ . не вѣсте ли аѡко на моужи на ратнѣхъ нашли есте а не на жены . аще моужь оубьень есть на рати то кое чюдо есть . инии же и дома оумирають без славы . си же со славою оумроша оукрѣпите срѣца ваша . и подвижете вроужье свое на ратнѣхъ"⁵⁰.

Населення навколишніх сіл збігалосся в укріпленій город. Данило Романович пошкодував, що відіслав свого сина Лева з військом, бо не вистачало воїнів для боротьби з чехами. Польські загани не хотіли йти в бій. Данило зрозумів, що пропозиція польського князя Володислава розділити військо на дві частини не була слушною, за що йому дорікав. Галицький князь знову звернувся до польських воїнів зі словами: "...аще вы хошете ити прочь . но азъ хощю сѧ встатисъ самъ в малѣ дрижинѣ . и сожъдати воевъ моихъ"⁵¹. Тоді князь Болеслав з військом не посмів відлучатися від Данила, а став нижче города на річці Опаві.

Ввечері того ж дня підійшов князь Лев з військом і з великою здобиччю. Русичі й поляки порадилися і вирішили зранку перейти річку Опаву, оточити місто й попалити все підгороддя. Військо Болеслава Сидливого мало стояти на горі, приготувавшись до бою. Війська Володислава і Данила підійшли до перших воріт і попалили все довкілля. Далі вони підійшли до других воріт, а з укріпленого міста виїхали чехи на чолі з воєводою Бенешем, який тримав у руці хоругву. Проте руські і польські війська попалили все навколо других воріт. Перед третіми ворітьми Данило дав наказ зсісти з коней і далі палити довкілля. Але русичі побігли до города. Літописець зазначає: "Нѣмцѣ же видѣвше устремленье . Роуское крѣпко . и побѣгоша и нѣколико ихъ . оубиша во врагѣхъ . и врагѣ не затвориша бѣжаше"⁵². Далі літописець розповідає, що Данило Романович через хворобу очей не зрозумів, що робиться біля воріт і побачивши, що люди його біжать, зупинив їх й тому не взяв міста: "Данило бо бѣ . вчима напрасно бола . и не видѣ бывшаго во врагѣхъ . видѣ бо люди

⁴⁹ Сергей Соловьев. *История России с древнейших времен*. Кн. II. Т. 3–4. (Москва, 1960), 187.

⁵⁰ Ипатьевская летопись, 822.

⁵¹ Там само, 823.

⁵² Там само, 824.

своѧ текоуща . и ѡбнажи мечь свои возгна ѣ . и тѣмь не приѧ град⁵³. Не виключено, що інформатор літописця, знаючи про хворобу Данила, саме в такий спосіб намагався пояснити невдачу князя.

Щодо хвороби очей Данила львівські науковці Юрій Гудима та Іван Банах припускають, що галицько-волинський князь міг хворіти центральним серозним хоріоретинітом або аденовірусним епідемічним кератокон'юктивітом. В першому випадку хвороба починається із затуманення зору, через кілька днів з'являється темна пляма перед оком, різке зниження зору, порушення сприйняття кольорів, поширення процесу на друге око. Покращення настає через кілька днів або тижнів, проте пізніше спостерігається рецидивування хвороби. У другому випадку відзначаються почервоніння очних яблук, відчуття запорошеності в оці, слезотеча, помірні слизово-гнійні виділення з ока, набряк повік. Приблизно через тиждень настає відносне покращення, а ще через кілька днів патологічні відчуття посилюються, погіршується зір, виникає часткове помутніння рогівки. Захворювання триває до двох місяців і закінчується виздоровленням⁵⁴. Часткова втрата зору могла призвести до того, що князь неправильно скерував своїх воїнів біля третіх воріт фортеці. За цей час чехи зачинили ворота й русичі не змогли взяти місто. Очевидно, фортеця була добре укріплена й Данило не хотів втрачати своїх воїнів.

Наступного дня Данилове військо, грабуючи населення і палячи довкілля, пішло у верхів'я річки Опави. Русичі зупинилися біля города Насилля. Вони дізналися про те, що тут багато руських і польських полонених й вирішили взяти місто. Городяни, побачивши велике військо, здалися. Князь Данило звільнив полонених і на знак перемоги закріпив свою хоругву на городській стіні, а самих городян помилував⁵⁵.

В цей час Бенеш, брат воєводи Андрія, виїхав з військом із Опави і попрямував у місто Глубичичі, щоб надати підкріплення городянам. Данило Романович і Болеслав Сидливий вирішують взяти боєм місто. Польський князь Володислав зі своїм військом попалив усі навколишні села. Літописець вказує, що

⁵³ Там само, 824.

⁵⁴ Юрій Гудима, Іван Банах. Здоров'я володарів галицького престолу: Володимир Володаревич, Ярослав Осмомисл, Данило Романович. *Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 29-30 листопада 2007 р., Львів. (Львів, 2008), 173–174.

⁵⁵ Іпатьевская летопись, 824, 825.

через це руські воїни не знайшли дерева й соломи, щоб запалити городські стіни Глубичич. І хоча вал навколо города був невисокий, але Данило не взяв місто. Союзники стали радитися куди їм іти далі: чи в город Особологу, чи в замок воєводи Герборта Фельштейн, чи повертатися додому. Вирішили піти в замок Фельштейн. Герборт прислав Данилові на знак покорі свого меча⁵⁶. Ймовірно, чехи не мали достатньо сил, щоб протистояти русичам і полякам, і щоб вберегти свою землю й населення від винищення здалися на милість ворога. Великопольська хроніка під 1254 роком констатує факт опустошення вогнем і мечем Опавської землі дружинами краківського князя Болеслава, опольського князя Володислава і руськими військами⁵⁷. Після цього Данило, Болеслав і Лев вирішили повертатися додому, оскільки на цей час у війні було досягнуто певного компромісу.

Отже, у червні–серпні 1253 р. у чеській кампанії на війні за Австрійську спадщину, галицько-волинський князь Данило Романович взяв на себе керівництво об'єднаними русько-польськими військами. Польське військо на чолі з краківським князем Болеславом Стидливим не дуже хотіли воювати, а опольський князь Володислав Казимирович давав неслухні поради в ході військових дій, що, можливо, вплинуло і на результат військового походу. Польські князі побоювалися надмірного посилення обох союзників Данила і Бели IV, а окрім цього їх території були тісно пов'язані з сусідніми чеськими землями давніми економічними зв'язками. Данило Романович, схоже, весь час хворів на очі й добре не бачив і, навіть, неправильно скерував руських воїнів біля третіх воріт Опавської фортеці. В результаті місто не взяли. У ході війни він використовував різноманітну тактику: вимотування сил ворога, прямі бої. Найпопулярнішим було спалення навколишніх сіл, щоб змусити противника або відмовитися від подальшої боротьби взагалі або ж відтягнути основні його сили з Австрії. Захисники укріпленої фортеці, будучи в облозі, могли розраховувати тільки на той провіант, який був у місті. А це визначало час протягом якого вони могли протриматися в облозі. Данило цінував життя своїх воїнів і не хотів намарно посилати їх на вірну смерть, якщо фортеця була добре укріплена. Чеський воєвода Герборт,

⁵⁶ Там само, 825.

⁵⁷ *Chronica Poloniae Maioris* (“Великая хроника” о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв.). Под ред. В. Л. Янина. (Москва, 1987), 171.

побачивши перевагу русько-польського війська, визнав свою капітуляцію.

Володимир Пашуто, оцінюючи чеську кампанію 1253 р., писав “...русько-польський похід охопив порівняно невелику територію біля сілезько-моравського кордону, ледве зачепив саму Моравію. Військовим результатом були: розгром околиць Опави і Глубичич, взяття міста Насидель і фортеці Фельштейн, окрім цього, великий полон, здобич і звільнення руських полонених в Насиделі”⁵⁸. На думку Олексія Мартинюка, рішучий рух русько-польського війська на південь і з’єднання з угорськими силами під Оломоуцом могли дати позитивний результат бою і завершення військової кампанії. Науковець вважає, що рішення Данила Романовича йти на північ було стратегічним прорахунком. Бела IV, не діждавшись союзників, відступив від Оломоуца⁵⁹.

Повертаючись додому, Данило Романович зупинився у Кракові. В той час у Кракові (кінець серпня 1253 року) перебували послы римського папи Інокентія IV, котрі принесли Данилові вінець і королівський сан. Але князь Данило відмовився від корони, сказавши: “...не подобаєть ми видитиса с вами чужеи земли нь паки”⁶⁰. В. Пашуто зазначає, що галицько-волинський князь відмовляється прийняти послів Інокентія IV, оскільки був незадоволений своїми союзниками в боротьбі за австрійську спадщину, адже вони обіцяли його синові Роману цей престол, а пізніше своє рішення змінили і підтримали чеського королевича Пшемисла II Оттокара. На думку науковця, Папа спішив примирити між собою Чехію й Угорщину, які мали претензії на австрійську спадщину. Пшемисл II в свою чергу розраховував на підтримку Папи в оволодінні Австрією й на угоду йому вирушив проти повсталих пруських племен⁶¹. Подібну думку висловив О. Майоров зазначаючи, що свій вибір Папа зробив, очевидно, в обмін на гарантії в майбутньому чеського короля взяти участь у хрестовому поході в Прусію⁶².

Романові Даниловичу не вдалося оволодіти Австрією.

⁵⁸ Владимир Пашуто. *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. Отв. ред. Борис Греков. (Москва, 1950), ²⁵⁸.

⁵⁹ Алексей Мартынок. “Хронографу же нужна есть писати все”, 126–127.

⁶⁰ Ипатьевская летопись, 826.

⁶¹ Владимир Пашуто. *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, 258–259, 260.

⁶² Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 680.

Угорський король Бела IV змінив свої плани щодо Романа. Залишивши в себе при дворі сина Гертруди від першого шлюбу, він надумав оженити його зі своєю дочкою і надати йому спірні володіння, а тому й залишив без допомоги Романа, який борювався в Австрії з Оттокар. Обложений у Гімберзі поблизу Відня, Роман разом з Гертрудою терпів нестаток, очікуючи допомоги від Бели IV. Оттокар запропонував йому розділити землю навпіл: “встави короля Оугорського . ако оужика ми еси . и своажь . земля Нѣмцькаає раздѣлена боудеть . с тобою рикъ ти Оугорьскыи . рекше король . много вбѣщаеть . но нѣ исправить . азъ же глѣю правдоу . и поставлю ти послоуха вѣща си папоу . и . вѣ . пискоупа . на послоужьство . и вдамъ ти поль земли Нѣмѣцкой”⁶³.

Але Роман дотримувався моральних правил свого батька, князя Данила Романовича, який ніколи не зраджував союзників, і сказав: “...правдою вбѣщахсѣ вѣщо си . королеви Оугорьскому . не могу послушати тебе . ако срамъ имамъ и грѣхъ . не исполнити вбѣта”⁶⁴. Крім того Роман, безперечно очікував допомоги від батька і угорського короля. Він послав гінця до Бели IV, повідомивши про обіцянку Пшемисла Оттокара віддати йому половину Австрійської спадщини. Проте, угорський король, уже задіяний у перемовинах з Папою, допомоги йому не прислав, а городів австрійських, тобто герцогства Штірії, собі, Романові ж обіцяв дати міста в Угорській землі. В замку почався голод, що “вже й коней збиралися їсти”, тільки одна жінка, яка потай виходила і купувала харчі у Відні, приносила їх обложеним. Гертруда зрозуміла обман Бели IV і порадила Романові повернутися додому, в Русь. На думку М. Грушевського, Гертруда сподівалася, що Роман зможе переконати свого батька Данила до активніших дій в австрійській справі⁶⁵. Прихильник Гертруди воєвода Бернгард Прейсель⁶⁶ з дружиною приїхав і вивів Романа з міста. Літописець з цього приводу занотував: “Вереньгѣрь . прирокомъ Просвѣль . бѣ бо с нимъ бѣль на воинѣ . сожаливѣси в Романѣ . и приѣхавъ со силою . изведе Романа изъ градъ”⁶⁷.

На думку Норберта Міки, поведінка Романа Даниловича, який покинув свою вагітну дружину в обложений фортеці і своєю втечею фактично зрікався претензій на Австрію, вигля-

⁶³ Ипатьевская летопись. Т. 2, 836, 837.

⁶⁴ Там само, 837.

⁶⁵ Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. 3, 76.

⁶⁶ *Літопис Руський*: за Іпатським списком переклав Л. Махновець. (Київ, 1989), 416, прим. 9.

⁶⁷ Ипатьевская летопись, 837.

дає дивною. Дослідник припускає, що на рішення Романа могли вплинути невдалі результати походу його батька в чеській землі⁶⁸. В. Александрович і Л. Войтович вважають, що Романа і вагітну Гертруду підштовхнули до такого кроку та гарантували права їх майбутній дитині, очевидно, і Римський Папа, і угорський король Бела IV, і Данило Романович. Руському князеві дали можливість просто вийти з обложеного замку. На думку науковців, литовський король Миндовг передав у 1254 році Романові в лен Новгородське князівство не без папських дипломатів⁶⁹. Ймовірно, Іннокентій IV в спорах за Австрію і Штірію був налаштований проти участі руського князя. У 1253 році Папа відмовив в підтримці Гертруді, а новим австрійським герцогом фактично визнав Оттокара.

За М. Грушевським Роман Данилович у 1253 році покинув Австрію⁷⁰. На думку М. Котляра, це сталося в кінці 1253 року⁷¹. О. Майоров зазначає, що 20 вересня 1253 року Оттокар знаходився зі своїм військовим табором під Вайкерсдорфом поблизу Гімберга і продовжував кампанію проти Романа. Оттокарові потрібна була допомога місцевих жителів і він в той день видав акт про наділення Вайкерсдорфа деякими міськими привілеями. 22 вересня 1253 року помер чеський король Вацлав I, а 17 жовтня Пшемисла II Оттокара проголошено королем Чехії. На думку науковця, саме в період тимчасово ослабленої блокади Гімберга в жовтні 1253 року Роман Данилович встиг зв'язатися зі своїм головним союзником королем Белою IV і повідомив йому про мирні пропозиції Оттокара, але угорський король не надав йому допомоги⁷². Б. Влодарський припускає, що ще до звернення Романа до Бели IV між угорським королем і Оттокаром була досягнута сепаратна домовленість про долю

австрійської спадщини шляхом її поділу без участі руського

⁶⁸ Мирослав Волошук. Русский след в борьбе за австрийское герцогство в 1246–1278 гг. [Рец. на кн.:] Mika Norbert. Walka o spadek po Babenbergach w latach 1246-1278. Raciborz: Wydawnictwo a Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawonosy, 2008 (Мика Норберт. Борьба за наследство Бабенбергов в 1246-1278 годах. Рацибуж, 2008). *Rossica Antiqua*. (Kraków, 2013), I, 218.

⁶⁹ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 140.

⁷⁰ Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. 3, 76.

⁷¹ Микола Котляр. Данило Галицький. Біографічний нарис. (Київ, 2002), 291; Його ж. Галицько-Волинська Русь. [Україна крізь віки. Т. 5]. (Київ, 1998), 281.

⁷² Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 678–679.

князя⁷³.

Данило Романович міг знати про втручання в конфлікт Папи Римського щодо врегулювання спору європейських правителів за австрійську спадщину, а провал успішно розпочатого русько-польського походу в Моравію влітку 1253 року через виниклі протиріччя між союзниками, очевидно, також став наслідком зусиль папської дипломатії. В квітні 1254 року Папа Римський доручив неаполітанському архієпископу Бернарду бути посередником в заключенні миру між Чехією і Угорщиною на зустрічі в Буді, а 1-го травня мир був підписаний самими королями на зустрічі в Прессбурзі. За умовами договору, Австрія і невелика частина Штірії залишались в Пшемисла II Оттокара, а інша, більша частина Штірії відходила до Бели IV. Романові Даниловичу не залишили нічого⁷⁴.

Микола Костомаров зазначив, що за своїми наслідками війна була безплідною, знаменита лише тим, що жоден руський князь не заходив так далеко на Захід⁷⁵. М. Котляр пише, що рішення Данила почати австрійську кампанію було стратегічним прорахунком⁷⁶. На думку В. Александровича і Л. Войтовича, Данило Романович вийшов з цієї боротьби із втратами, так і не зумівши закріпити Австрійське герцогство за сином Романом, але останній відразу ж отримав компенсацію у вигляді Новоградського князівства, а сам Данило – нових союзників, з яких потенційно найважливішими були Папа Римський і литовський король Миндовг⁷⁷.

Боротьба Данила Романовича за спадщину Бабенбергів відбувалася в контексті міждержавних зв'язків європейських володарів, династичних стосунків та впливу Римського Папи на західно-європейську та східну політику. Запрошення Данила до участі в європейській політиці, пропозиції надати йому королівський сан свідчать про зростання авторитету галицького князя, особливо в час монгольської загрози зі Сходу. Данило Романович був потужною особистістю, з ним рахувалися у Європі.

⁷³ Bronisław Włodarski. *Polska i Rus (1194–1340)*, 143.

⁷⁴ Александр Майоров. *Русь, Византия и Западная Европа*, 681.

⁷⁵ Микола Костомарів. *История Украины в життєписях визначніших її діячів*. Пер. Олександр Барвінський. (Львів, 1918), 150.

⁷⁶ Микола Котляр. *Данило Галицький*, 290; Його ж. *Галицько-Волинська Русь*, 280.

⁷⁷ Володимир Александрович, Леонтій Войтович. *Король Данило Романович*, 140–141.

**Maria KOSTYK. STRUGGLE FOR AUSTRIAN HERITAGE.
CZECH CAMPAIGN OF KING DANYLO.**

The article is dedicated to the participation of Danylo, King of Galicia and Volhynia and his son Roman in the Struggle for Austrian heritage in the middle of the XIII-th century. The author elucidates background and reasons of Czech campaign of Danylo in August 1253, peculiarities of battle of Ruthenian and Polish Armies near Opava fortress, result of Ruthenia-Czech war. Struggle of Danylo Romanovych for Babenberg's heritage took place within the context of interstate relations of European kings, dynastic relations and influence of Roman Pontiff over the European and Eastern politics. The author concluded that active foreign politics of Danylo Romanovych was aimed at safety in his country in the conditions of the world of that time and enhance of his prestige at international stage. Prince of Halych-Volyn' principality, preparing before war with mongols, tried to obtain support of the European possessors. However both alliers Danylo Romanovych and Bela IV pursued different aims, and the Polish princes are attracted by them slightly sabotaged their measures, rather afraiding the surplus strengtheing of neighbours. Without regard to that it was not succeeded to become firmly established prince Roman on an austrian throne, he got indemnification as Novogrud principality at once, but Danylo – new allies from which potentially major were Pope of Rome and Lithuanian king Mindovg. And however nuch this problem in future remains debatable.

Key words: *Austrian heritage, European politics, coalition, military campaign, Opava battle, result of military campaign.*